

**מאמר ביקורת על: אבנר דינור, 'משני צדי המקף':
התרבות היהודית-גרמנית-אוניברסלית-לאומית
ופוסט-קולוניאליזם', טבור 2 (2009): 127-154**

שולמית וולקוב

מאמרו של אבנר דינור עוסק בדרך מקורית ומעניינת בבעיית הזהות הכפולה או ה"מקפית", כפי שהמחבר מציע לקרוא לה, של יהודי גרמניה. גם אם אני הייתי מנסחת את הכפילות הזאת של "גרמניות" ו"יהודיות" באופן אחר, נכונה בעיניי באופן עקרוני הגישה – ועל כך כבר כתבתי לא מעט בעבר – הטוענת לחיים בצוותא של שתי זהויות אלה אצל מרבית יהודי גרמניה במהלך המאה ה-19 וכן אל תוך המאה ה-20, ועד לרגע שבו לא אפשרו עוד הנאצים את החיבור הזה. ההערכה מחדש של חשיבות היהדות ליהודים אלה, שבמשך שנים ראינו בהם "מתבוללים" המבקשים לזנוח את יהדותם ולהחליפה בגרמניות, מאפשרת דיון פורה ומעניין בבעיית הזהות שלהם והתקרבות אל המאבק הפנימי – האישי והקיבוצי – שהיה כרוך בה. המקף בין יהודי לגרמני בצירוף יהודי-גרמני הוא חשוב, בעיקר כשנוהגים בו ברצינות, והיהדות של יהודי גרמניה אינה מוסתרת תחת המלל הפטרויטי הגרמני שלהם.

עד כאן – אין לי מחלוקת עם הכותב. מכאן ואילך, כשהוא מתקדם ומוסיף מקף נוסף שבעקבותיו מופיע המונח "אוניברסלי", ומבקש להרים את יהודי גרמניה למדרגת הנושאים הרוחניים של רעיונות האחוה האוניברסלית, העומדים כנגד לאומיות כלשהי – גרמנית או יהודית; מכאן ואילך, אם כן, דרכינו נפרדות. אין ספק שהיו הוגי דעות יהודים שביקשו להדגיש את הקרבה בין הכיוון האוניברסלי שב"בילדונג" הגרמני לבין האוניברסליזם, שהיה אופייני לדעתם למונותאיזם היהודי; ראש לכולם הרמן כהן, שזה היה קו הטיעון המרכזי שלו. בהיסטוריה של יהודי גרמניה שכתב ג'ורג' מוסה מהדהדת שוב – ובחוזקה – הטענה הזאת. בעוד הגרמנים זונחים בהדרגה את הערכים האוניברסליים של הנאורות האירופית במיטבה, המשיכו ערכים אלה להיות נר לרגליהם של יהודי גרמניה, הוא מסביר. ככל שהלך הזמן ואזל, לדברי מוסה, כך נאחזו היהודים ביתר שאת

במסורת ההומניסטית והאוניברסלית של ה"בילדונג" הגרמני, מענה לגל השופף של לאומנות גרמנית, גוענות ופרטיקולריזם. אפשר לדעת לקבל את הטיעון הזה באופן מוגבל ובהקשר השוואתי בלבד. מבין נושאי הדגל של ה"בילדונג" הגרמני במחצית השנייה של המאה ה-19 ובמהלך המאה ה-20 עד לנאציזם, החזיקו היהודים אולי ביותר עקשנות במסר הנאור שלו מאשר לא־יהודים. אך לא היה ביניהם הבדל מהותי. יהודי גרמניה אכן העריצו את לסינג ואת שילר, אך עם חלוף הזמן למדו להעריך גם את פייכטה וניטשה. הסימפוגיה התשיעית של בטהובן, עם מסר האחוה העולמית שלה, ריגשה אותם ונגעה ללבם, אך במחצית השנייה של המאה ה-19 הם היו מתומכיו הנלהבים ביותר של ריכרד וגנר דווקא. הלאומיות הגרמנית שלהם שמה אכן דגש מיוחד על תרבות, בניגוד לאתניות, שהרי רק כך יכלו לראות את עצמם כגרמנים של ממש, וללאומיות זו אכן היו מגבלות שנבעו מהצורך שלהם להתקבל בקרב גרמנים "רגילים" כשווי מעמד. אך כסופו של דבר, הצורך הזה דחף אותם לא פעם להפריז בגילויי הפטריוטיזם שלהם ולהציג לאומיות נלהבת במיוחד.

הלאומיות הגרמנית ניצבה ממילא, ומאז ראשית המאה ה-19, מול אתגר ההתגברות על פלורליזם מסוגים שונים בתוך גרמניה. יהודים נאחזו בחלוקות האתניות הפנים-גרמניות בין סקסונים, בווארים, וכן הלאה, וביקשו להציג את עצמם כ"שבט" נוסף בפסיפס הגרמני. מכיוון שהקשרים שלהם למדינות הגרמניות הפרטיקולריות, שהרכיבו לבסוף את הרייך של ביסמרק, היו קלושים יותר מאשר של האיכרות המקומית, למשל, היה להם קל יותר לרכוז את הנאמנות שלהם במדינת הלאום הגרמנית החדשה. ונאמנות זו הייתה, אכן, מרכיב מרכזי בזהותם. באימפריה האוסטרית-הונגרית על עממיה הרבים, היו שראו ביהודים את מייצגיה היחידים, למעשה, והמובהקים ביותר של האימפריה ככלל. אפילו ציונים מושבעים, שקיבלו את רעיון הלאום היהודי וראו את עצמם – לפחות במובנים מסוימים – כחלק ממנו, אפילו הם לא ויתרו על הפטריוטיזם הגרמני שלהם. הם היו יהודים-גרמנים, גם במובן הלאומי. אחדים מהם אכן היו בעלי השקפות אוניברסליות. אך גם אחדים מהגרמנים הלא־יהודים אחזו בהשקפות כאלה. למרות המלל האוניברסלי של כמה דוברים בולטים של יהדות גרמניה, יהדות זו הייתה חלק מכל מה שהתרחש שם; גם חלק מהגל הלאומי החד-משמעי שאפיין את גרמניה, למשל עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה.

ולבסוף: יהודים גרמנים שהיו אמונים על השיח הלאומי והפרקטיקה של הלאומיות בגרמניה, שדרכה ביקשו להפוך לחלק מהחברה הגרמנית, מצאו מאוחר יותר שפה משותפת ברודה למדי עם הלאומיות היהודית בארץ ישראל. בעיות ההיטמעות שלהם בתוך כור ההיתוך הישראלי לא נבעו מהאוניברסליזם

שבו אחזו ושלא היה כאן באופנה. בעיות אלה מזכירות לאו דווקא את "היהודים – הערבים" שדינור משווה אותם ליהודי גרמניה, אלא – למשל – את קשיי הקליטה של ה"יהודים-הרוסים", שהגיעו ארצה החל מראשית שנות ה-70 ובהיקף רחב יותר לאחר 1990. ה"יקים" נרתעו מהסגנון הרווח בארץ, מפריצת חוקי הציוויליזציה המהוגנת שבה היו מורגלים, מרפיסות "מדינת החוק" שהעריצו בגרמניה הטרומ-נאצית, ולא מהצורך להיפרד מאיזה אידיאל אוניברסלי שקנה לו שכיתה בלבם. נכון, כמובן, שהיו אלה בעיקר יהודים-גרמנים שאכלסו את שורותיה של "ברית שלום" – אך זו מעולם לא זכתה לתמיכה של ממש אפילו בין כלל יהודי גרמניה בארץ. אלה השתלבו היטב בשיח הלאומי בנוסח הבורגני, ה"פרוגרסיבי" שלו, לא יותר אך גם לא פחות מיהודים אחרים בתקופת היישוב ואחר כך במדינת ישראל. לעתים נדמה שהם רק הסיטו את השיח הזה מההקשר הגרמני להקשר היהודי, תוך כדי כך שהם עושים את ההתאמות הנדרשות. הומניסטים-אוניברסליסטים, היכולים והמבקשים לחתור תחת אושיות הלאומיות, היו גם ביניהם מיעוט שבמיעוט.